

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته مطالعات منطقه ای خاورمیانه

عوامل مؤثر در شکل‌گیری و پایایی حزب الله لبنان

استاد راهنما: دکتر حسین سلیمی

استاد مشاور: دکتر اصغر جعفری ولدانی

استاد داور: دکتر آدمی

نگارش: زهرا فرحی

شهریور ماه ۱۳۹۰

تقدیر و شکر؛

لازم است تا در ابتدای تحقیق خود، از زحمات بی دریغ اساتید گرامی جناب آقای دکتر حسین سلیمی، به
عنوان استاد راهنما، جناب آقای دکتر اصغر جعفری ولدانی به عنوان استاد مشاور و نیز جناب آقای دکتر
آدمی به عنوان استاد داور، صمیمانه قدردانی و شکر نمایم.

زهرافرحی

شهریورماه ۱۳۹۰

تقدیرم به پدر و مادر عزیزم که مضمون گرمشان همواره پشتوانه ای مملکم در لحظه لحظه های زندگی من بوده است،

تقدیرم به همسر مهربانم که زیباترین لبخند خداوند به من بوده، هست و خواهد بود،

و تقدیرم به تمامی زنان و مردان آزاده ای که در اقصی نقاط عالم از آنچه حق و حقیقت است، از آنچه به آن ایمان دارند و از آنچه خاک و ناموسشان است دفاع می کنند. تفاوتی نمی کند که فارس، عرب، ترک باشند یا هر نژاد دیگری داشته باشند، از حقیقتی که به آن ایمان دارند دفاع می کنند. کودکان، جوانان، پیران، زندگی دارند، همسر دارند، هزاران آرزو در سر دارند، اما از حقیقتی که به آن ایمان دارند دفاع می کنند. کشته می شوند، مجروح می شوند، جانباز می شوند، قطع نفع می شوند، اسیر می شوند، مفقود الاثر می شوند، اما از حقیقتی که به آن ایمان دارند دفاع می کنند.

تقدیرم به تمامی آنان

چکیده:

دهه هشتاد میلادی را می توان دوران اوج اسلام گرایی در جهان اسلام نامید. در این دهه، گروه های معتقد به اسلام سیاسی، اقدامات زیادی را به منظور براندازی حکومت های موجود در کشورشان و برپایی حکومت اسلامی به انجام رساندند. بسیاری از کشورهای اسلامی، به خصوص کشورهای عربی، شاهد ظهور چنین گروه هایی بودند. گروه و تشکل هایی همچون اخوان المسلمین در سوریه، التکفیر در مصر، راشد الغنوشی در تونس، جبهه نجات اسلامی در الجزایر، حسن ترابی در سودان، الحجمیان در عربستان سعودی و همچنین گروه های اسلام گرای افغانستان و احزاب اسلام گرای پاکستان نمونه هایی از آنها می باشند.

یکی از مشهورترین و تأثیرگذارترین گروه های اسلام گرا که در دهه هشتاد میلادی در جهان عرب ظهور و رشد پیدا کرد، حزب الله لبنان می باشد. در شرایطی که لبنان در آتش جنگ داخلی می سوخت، در ژوئن ۱۹۸۲ م ارتش اسرائیل تهاجم گسترده ای را به لبنان آغاز نمود و نیمی از خاک این کشور را به اشغال درآورد. در واقع، شکست گروه های فلسطینی و احزاب چپ لبنان در مقابله با این تهاجم، شکست نظریه های ملی گرایی عربی و ایدئولوژی های چپ (کمونیسم، بعث، ناصریسم و ...) را در پی داشت و زمینه را برای ظهور گروه های اسلام گرا، در میان اهل تشیع و تسنن لبنان، به عنوان تنها گزینه ای که توان مقابله با این تجاوز را داشت آماده نمود.

حزب الله در چنین شرایطی ظهور کرد و تدریجاً به یکی از انقلابی ترین تشکل های سیاسی در جهان اسلام تبدیل شد. این حزب از ابتدای تأسیس خود در سه جبهه مختلف اعلان جنگ کرد: جنگ علیه اشغالگری اسرائیل، جنگ علیه حضور نیروهای نظامی غربی در لبنان و جنگ علیه دولت امین جمیل که با فشار اسرائیل بر سر کار آمده بود. در این جنگ، حزب الله با توجه به عملکرد نظامی و خشن دشمنان سه گانه فوق، کاربرد روش های قهرآمیز را پیشه خود کرد و دستاوردهای قابل توجهی نیز کسب نمود. ولی با شروع دهه نود م، به تدریج چهره حزب الله تغییر کرد و این گروه سری و مخفی، در مدت کوتاهی به یک حزب سیاسی علنی تبدیل شد. به گونه ای که از آن پس رسماً وارد نظام سیاسی لبنان شد و کلیه قواعد بازی سیاسی را رعایت نمود. به راستی حزب الله "چگونه و چرا" قادر گردیده است که چهره خود را از یک گروه شبه نظامی، به صورت یک حزب سیاسی واقع بین تغییر دهد؟ این مسئله دغدغه اصلی این تحقیق می باشد. ولی قبل از پرداختن به آن، به این موضوع اصلی باید پرداخته شود که حزب الله چرا، چگونه و در چه شرایطی شکل گرفت. به همین دلیل تمامی این تحقیق بر دو پایه اصلی بنا نهاده شده است، دلایل شکل گیری حزب الله و دلایل پایایی حزب الله. همچنین برای اینکه تحلیلی نزدیک به واقعیت ارائه شود، دلایل فوق در سه مبحث داخلی، منطقه ای و بین المللی بررسی شده اند و نهایتاً در نتیجه گیری تحقیق، به یک جمع بندی نهایی رسیده ایم.

فهرست مطالب :

فصل اول کلیات تحقیق..... ۸

- بیان ضرورت و هدف از تحقیق..... ۹
- بیان مسئله..... ۱۳
- پیشینه تحقیق..... ۱۴
- روش تحقیق..... ۱۸
- سازماندهی تحقیق..... ۲۱

فصل دوم مبانی نظری..... ۲۲

- مبانی نظری تحقیق..... ۲۳
- زمینه تاریخی جنبش های اجتماعی..... ۲۵
- ویژگی های عام و مشترک جنبش های اجتماعی..... ۲۵
- کارویژه جنبش های اجتماعی..... ۲۷
- تعریف حزب سیاسی..... ۲۸
- ویژگی حزب سیاسی..... ۲۹
- کارویژه احزاب سیاسی..... ۳۰
- احزاب سیاسی در اندیشه اسلامی..... ۳۱
- علل بوجود آمدن جنبش های اجتماعی در جوامع..... ۳۵
- جنبش اجتماعی از نظر چارلز تیلی..... ۳۷
- جنبش اجتماعی از نظر اوبرشال..... ۳۹

فصل سوم: سیر تاریخی..... ۴۵

- مختصات کشور لبنان..... ۴۶
- شرایط پیدایش حزب الله لبنان..... ۶۲
- تشکیلات حزب الله و فعالیت های عمومی آن..... ۸۱

فصل چهارم : عوامل مؤثر در شکل گیری حزب الله..... ۹۳

- عوامل داخلی مؤثر در شکل گیری حزب الله..... ۹۴
- روند سیاسی شدن شیعیان لبنان..... ۹۴
- اوج گرفتن جنگ داخلی و فروپاشی نظام دموکراسی اجماعی..... ۱۰۳
- عوامل منطقه ای مؤثر در شکل گیری حزب الله..... ۱۱۰

- پیروزی انقلاب اسلامی در ایران..... ۱۱۰
- حمله اسرائیل به لبنان..... ۱۲۰
- نقش سوریه..... ۱۲۶
- عوامل بین المللی مؤثر در شکل گیری حزب الله..... ۱۳۰
- مداخله کشورهای غربی..... ۱۳۰
- اوج گرفتن جنگ سرد..... ۱۳۲

فصل پنجم : عوامل مؤثر در پایایی و تحول حزب الله..... ۱۳۵

- عوامل داخلی مؤثر در پایایی و تحول حزب الله..... ۱۳۶
- پایان جنگ داخلی و احیای نظام دموکراسی اجماعی..... ۱۳۶
- تحول تشکیلاتی در حزب الله..... ۱۴۳
- عوامل منطقه ای مؤثر در پایایی و تحول حزب الله..... ۱۴۶
- تحولات ایران..... ۱۴۶
- احیای مذاکرات صلح اعراب و اسرائیل..... ۱۴۷
- نقش سوریه..... ۱۴۹
- عوامل بین المللی مؤثر در پایایی و تحول حزب الله..... ۱۵۲
- پایان جنگ سرد و بهبود و گسترش روابط حزب الله با سایر کشورها..... ۱۵۲

نتیجه گیری..... ۱۵۷

ضمائم..... ۱۶۵

فهرست منابع..... ۱۷۴

فصل اول

کلیات

بیان ضرورت و هدف از تحقیق

لبنان با ویژگی هایی چون موقعیت حساس جغرافیایی، بافت اجتماعی مخصوص به خود که کمتر نمونه مشابهی می توان برای آن یافت، قرار گرفتن در شاهراه شرق و غرب و هم مرز بودن با فلسطین اشغالی موقعیت کاملاً استثنایی دارد. بسیاری بر این باورند که با شناخت علل و عوامل اصلی شکل دهنده در این جامعه به ظاهر کوچک اما پیچیده، می توان به معضلاتی پی برد که هم اکنون منطقه خاورمیانه با آن دست به گریبان است. از این رو، شناخت دقیق این کشور کاملاً ضروری می باشد.

موقعیت کشور لبنان حساس و استراتژیک بوده است که از رهگذر این موقعیت مهم، هم فواید و امتیازاتی نصیب آن شده و هم دچار آسیب پذیری هایی گردیده است. کشور لبنان از یک سو در موقعیتی قرار گرفته که می تواند ارتباطات بین سه قاره اروپا، آفریقا و آسیا را پوشش دهد و محل مناسبی برای ارتباطات اقتصادی، تجاری و فرهنگی بین این سه قاره باشد و از سوی دیگر همسایگی این کشور با رژیم اشغالگر قدس و آسیب پذیری آن در برابر تجاوزات مکرر آن رژیم، از آن منطقه ای ناامن و بی ثبات ساخته است. همچنین تعدد و تنوع طایفه ای در ساخت جامعه لبنان که به شکل گیری دو گروه عمده مسلمان و مسیحی انجامیده است و نیز تمایلات غرب گرایانه شدید در بین جامعه مسیحی و گرایش های عربی و اسلامی در بین جامعه مسلمان که حاصل آن دو فرهنگ متفاوت است، از این کشور که در بین کشورهای عربی مسلمان واقع شده چهره ای متمایز و خاص ساخته است. مجاورت لبنان با دریای مدیترانه و وجود دشت ها و کوهستان ها در این کشور نیز اهمیتی استراتژیک به این کشور داده است. این موارد را می توان به تفکیک مورد بررسی قرار داد:^۱

۱. کشور لبنان به علت قرار گرفتن در منطقه خاور میانه همواره تحت تأثیر تحولات این منطقه بوده است. این کشور به ویژه در رابطه با بحرانهای خاص و حساس که در منطقه خاورمیانه انجام شده، نقش مهمی ایفا کرده است. مثل نزاع اعراب و اسرائیل و دیگر چالشهای منطقه ای مانند بیداری اسلامی.
۲. همسایگی این کشور با رژیم اشغالگر قدس نیز نقش تعیین کننده ای در منطقه دارد. شرکت لبنان در جنگ سال ۱۹۴۸ اعراب و اسرائیل، مهاجرت انبوه فلسطینیان رانده شده از سرزمین های اشغالی فلسطین به این کشور، تجاوزات متعدد و مکرر رژیم صهیونیستی به این کشور به بهانه حضور فلسطینی ها که حتی تا مقطعی تا شهر بیروت نیز پیشروی کردند، اشغال بخشی از جنوب این کشور توسط صهیونیستها به بهانه ایجاد کمربند امنیتی اسرائیل، و مشکلاتی که این کشور از رهگذر حضور فلسطینیها در آن تحمل نموده است، همه و همه از آثار و تبعات همسایگی این کشور با رژیم اشغالگر قدس است.
۳. وجود طوایف متعدد در این کشور نیز آثار و تبعات خاص خود را دارد. در حال حاضر حدود ۱۸ طایفه رسمی رسمی شناخته شده از سوی دولت در این کشور وجود دارد. سابقه حضور استعمار فرانسه در این کشور، توازن طایفه ای را به نفع مسیحیان بویژه مارونی ها که ادعا می شود در سرشماری سال

^۱ لبنان؛ تاریخ، جامعه و سیاست، گردآوری مرکز الاستشارات و البحوث، ترجمه مؤسسه اندیشه سازان نور، تهران، ۱۳۸۸، ص ۷ تا ۱۰

۱۹۳۲ جمعیت بیشتری نسبت به مسلمانان داشته اند برهم زده و مسیحیان مارونی را حاکم بر مقدرات سیاسی این کشور نموده است.

نکته مهم دیگری که در خصوص اهمیت لبنان می توان ذکر کرد، رخنه پذیری این کشور در منطقه خاورمیانه است. کارل براون محقق برجسته مسائل خاورمیانه، در کل منطقه خاورمیانه را یکی از رخنه پذیرترین مناطق جهان می داند.^۱ چنانچه ما این نکته را در خصوص این منطقه درست بدانیم، باید اذعان کرد که هیچ کجای خاورمیانه، همچون لبنان محل رخنه سیاست های منطقه ای و بین المللی نبوده است. در واقع تاریخ لبنان را از دوران کهن تاکنون می توان تاریخ رخنه دولت های همجوار دور و نزدیک دانست، و تلاش ساکنان این کشور را در طول تاریخ خود نوعی مبارزه جهت رهایی از این رخنه ها، سلطه ها و مداخلات در نظر گرفت. این مسئله را در تاریخ این کشور به وضوح می توان مشاهده کرد، چنانچه از قبل از میلاد تاکنون وجود داشته به عنوان مثال دوره رخنه و نفوذ آشوریان، بابلیان، هخامنشیان، یونانی ها، امویان، عباسیان، عثمانی و بعد از استقلال نیز رخنه کشورهای همجوار نظیر مصر، سوریه، ایران و اسرائیل وجود داشته است.

بدین ترتیب خاندان های حکومت گری داخلی در طول چند هزار سال تاریخ گذشته این کشور برای رهایی از سلطه یک حکومت خارجی، دست دوستی به سوی حکومت های دیگر دراز کردند. در واقع می توان گفت که این کشور کمتر در دوران حیات خود به عنوان یک دولت نیرومند و مستقل مطرح بوده است. این الگوی رفتاری تا دوران اخیر نیز همچنان در لبنان مشاهده می شود و همین الگو نیز باعث شده است تا کشورهای خارجی همیشه در لبنان حضور داشته باشند.^۲

در کنار این عامل کلی، عوامل متعددی وجود دارند که تصمیم گیری در لبنان را بسیار پیچیده می کنند. این وضعیت به ویژه بعد از توافق طائف پیچیده تر شده است. در شرایط حاضر عملاً سوریه مفسر قرارداد طائف بوده و با حضور و نفوذ گسترده خود در صحنه های مختلف این کشور، عملاً سیاست خارجی لبنان را به سیاست خارجی خود گره زده اند. مقاومت لبنان نیز هیچ گاه این پیوستگی سیاست خارجی بین دو کشور را پنهان نکرده است.

علاوه بر این، تأثیرگذاری محدود خود هیأت حاکمه لبنان بر سیاست خارجی این کشور حتی در مسائل جزئی نیز تابع معادلات پیچیده ای است، به نحوی که به دلیل ترکیب اشتراکی قدرت بین طوائف ذی نفوذ که به صورت کلی در رؤسای سه قوه متجلی است { قوه مجریه (مسیحیان مارونی)، قوه قضائیه (سنی ها)، قوه مقننه (شیعیان) } باید یک توافق و اجماع نظر بین آنها در این رابطه حاصل گردد. در واقع عدم توافق و گرایش های مختلف طوائف متعدد، بر سیاست خارجی و تصمیم گیری در لبنان به شدت اثر گذاشته است. به گونه ای که تصمیم گیری در لبنان باید به گونه ای باشد که هم تمایلات غرب گرایانه مسیحیان را مد نظر داشته باشد و هم

^۱ حمید احمدی، دموکراسی انجمنی و ثبات سیاسی در جوامع ناهمگون: بررسی تجربه لبنان، تهران، مرکز پژوهش ها علمی و مطالعات

استراتژیک خاورمیانه، ۱۳۸۵، ص ۲۳

^۲ همان ص ۲۳ تا ۲۶

گرایش های اسلامی و عربی اعراب مسلمان را در نظر بگیرد. از طرف دیگر وابستگیهای هر یک از احزاب و گروههای موجود در لبنان به قدرتهای خارجی و دریافت حمایت های مادی و معنوی از آنها بر پیچیدگی سیاست خارجی لبنان می افزاید. بنابر این مجموع اراده هایی که در شکل گیری سیاست خارجی لبنان نقش ایفاء می کنند، حاصل خواست و تمایل رهبران فرقه ها و گروهها و احزاب مختلف و برآیند رقابت بین آنها می باشد.^۱

در کل می توان گفت برای هر نوع تصمیم گیری در سیاست خارجی لبنان و حتی مسائل داخلی، مجموعه ای از عوامل دخیل هستند که می توان آنها را به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم کرد. عوامل داخلی شامل:

- ۱- اشتراک دیدگاه سران سه قوه که هر کدام با یک تعلق خاص مذهبی هستند.
- ۲- احزاب و شخصیتهای سیاسی لبنان که هر کدام روابط ویژه و وابستگی های خاصی به کشورهای خارجی داشته و این کشورها از طریق چنین شخصیت هایی، سیاستهای خودشان را در لبنان تعقیب کرده اند.
- ۳- مراجع مذهبی در لبنان مثل نصر... صنفیر در بین مارونی های مسیحی، مفتی اهل تسنن، شیخ عقل دروزی ها و شیخ محمد مهدی شمس الدین و سید محمد حسین فضل ... و سید حسن نصر ... در بین شیعیان به دلیل پایگاه مردمی و نفوذ فراوانی که در افکار عمومی دارند، نیز تأثیر زیادی در سیاست خارجی لبنان دارند.

در خصوص عوامل خارجی نیز می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- عمده ترین نقش را در سیاست خارجی این کشور، سوریه دارد که به دلایل خاص تاریخی و جغرافیایی، لبنان را حوزه امنیتی خود می داند. بنابراین هر گونه تصمیم گیری در سیاست خارجی بدون مشارکت سوریه و جلب نظر آن کشور غیر ممکن به نظر می رسد.
- ۲- کشورهای غربی که لبنان در گذشته به نوعی حوزه مستعمراتی آنان بوده. به طور مشخص می توان از فرانسه و بعدها آمریکا نام برد که با توجه به سابقه حضور سیاسی، فرهنگی و اقتصادی آنها، هنوز هم در این کشور به دنبال منافع خاص خودشان هستند.
- ۳- حضور فلسطینیها در لبنان که در مقاطعی در حاکمیت داخلی لبنان نیز دخالت می کرده و اصطحکاک آنها با رژیم صهیونیستی نیز نقش مهمی در سیاست خارجی لبنان داشته است.
- ۴- کشورهای دیگری که به نوعی از پیوندهای عمیق تاریخی، سیاسی، مذهبی و فرهنگی با لبنان برخوردار بوده و هستند. مثل ایران، عربستان، مصر، لیبی، عراق و

^۱ لبنان؛ تاریخ، جامعه و سیاست، ص ۶۲

۵- و نهایتاً مجاورت این کشور با رژیم صهیونیستی و تأثیرپذیری از تحولات بین این رژیم و اعراب و همچنین اشغال قسمتهایی از جنوب این کشور توسط اسرائیل نیز در جهت گریبهای سیاست خارجی لبنان مؤثر بوده اند.^۱

از مواردی که گفته شد، می توان به این نتیجه کلی رسید که لبنان چه در منطقه خاورمیانه و چه در سطح جهان موقعیت مهم و حساسی دارد. موقعیت ژئواستراتژیک این کشور به گونه ای است که نمی توان آن را نادیده گرفت. همانطور که در ابتدای بحث نیز گفته شد، این امر هم بدلیل این است که این کشور بر سر راه ارتباطی، اقتصادی و تجاری سه قاره است و هم بدلیل همسایگانی که دارد، مثل اسرائیل. همچنین با توجه به تاریخ و روندی که این کشور از ابتدا داشته است، هیچ گاه حالت کاملاً مستقل نداشته و همیشه کشور یا کشورهایی در آن دخالت داشته اند. کشوری هم که دولت های متعدد، منافع متفاوتی در آن داشته باشند، با یک بحران دائمی مواجه است و هیچ گاه به آرامش نخواهد رسید. یعنی دقیقاً موقعیتی که لبنان با آن مواجه است. این مسائل باعث می شود تا اخبار و رویدادهای داخلی لبنان همواره برای تمامی کشورهای منطقه و نیز اکثر کشورهای جهان مهم باشد و البته برای ایران.

لبنان همواره از نظر ایران یکی از مهمترین کشورهای خاورمیانه بوده است. صدها ایرانی از دانشگاههای گوناگون بیروت فارغ التحصیل شده اند. در واقع حضور شیعیان در لبنان، به تقویت پیوندهای مذهبی دو ملت کمک کرد و نباید فراموش کرد که در زمان صفویه گروه بزرگی از مبلغان مذهبی شیعه از لبنان به ایران دعوت شدند. بسیاری از آنها در ایران باقی ماندند و ایرانی شدند.

در خصوص روابط سیاسی ایران و لبنان نیز، باید یادآور شد که این روابط از دوران حکومت قاجار و عثمانی آغاز شده و تا کنون نیز با شدت و ضعف در مقاطع مختلف ادامه داشته است. ولی از بعد از انقلاب اسلامی ایران و تشکیل حزب ... با کمک ایران، این روابط وارد عرصه جدیدی شد. به دلیل اینکه حزب ... معمولاً جدا از حکومت لبنان در جریانات سیاسی شرکت دارد، در واقع روابط ایران هم با دولت لبنان و هم با حزب ...، به طور جداگانه ادامه داشته است.^۲

ایران در خصوص حضور خود در لبنان (در سال ۱۳۶۱) معتقد بود که این حضور، نخستین نقطه تماس مستقیم میان انقلاب اسلامی ایران و یک طایفه بزرگ شیعی مذهب در جهان عرب که پس از عراق، به عنوان بزرگترین طایفه شیعه در میان کشورهای عربی به شمار می رود، خواهد بود. بدین ترتیب از این پس، ایران یک بازیگر رهبر گونه در اداره امور این طایفه خواهد بود و شیعیان لبنان را به عنوان پایگاه و دریچه ای مناسب در جهت توسعه نفوذ خود در قلب چالش اعراب و اسرائیل خواهد کرد.

^۱ همان، ص ۶۲ و ۶۳

^۲ همان، ص ۷۲ و ۷۳

در واقع می توان گفت، علاوه بر تمامی عواملی که در ابتدای بحث گفته شد و باعث شد تا لبنان کشوری مهم در منطقه و جهان به شمار آید، می توان عامل اخیر، یعنی حضور شیعیان لبنان را نیز اضافه کرد تا اهمیت این کشور برای ایران دوچندان شود.

بیان مسئله

به اذعان و تاکید بیشتر شخصیت های فکری و دولتمردان لبنانی، تکثر و تعدد فکری، دینی، مذهبی و فرهنگی مهم ترین ویژگی و پایه اساسی جامعه لبنان بوده و هست. در واقع می توان گفت که در میان دولت های خاورمیانه، لبنان تنها دولتی است که از اساس، دولت ترکیبی و برای همه ادیان، مذاهب و فرهنگ ها بوده است. لبنان در سال ۱۹۲۳ از امپراتوری عثمانی منفک شد و از همان سال به قیمومیت فرانسه درآمد تا ۲۲ نوامبر ۱۹۴۳ که به استقلال رسید. این کشور سال ها تا پس از استقلال مورد کشمکش و منازعه گروه های فرقه ای و جدایی طلب بود که خواهان تشکیل حکومت مستقلی بودند و همین مسأله سبب ایجاد سالها ناامنی و بی ثباتی در لبنان شده بود. تا اینکه در سال ۱۹۷۵ این درگیری ها به جنگ داخلی انجامید. جرقه اولیه جنگ داخلی ابتدا میان شبه نظامیان فلسطینی و مسیحیان زده شد؛ اما طولی نکشید که تمام گروه ها و طوایف وارد جنگ شدند. اسرائیل نیز از سویی دیگر در این جنگ دخالت کرد. نهایتا در سال ۱۹۹۰ میان همه طوایف اعلام صلح فراگیر شد.^۱

در کل باید اشاره شود که لبنان از نظر عامل انسانی کشوری نامتجانس می باشد. جمعیت لبنان متشکل از طوایف و فرقه های بسیار متنوع و گوناگون بوده و از لحاظ سیاسی، لبنان مانند یک گروه خانواده گسترده می باشد که هر کدام از اعضای آن در جستجوی منافع و مسائل مورد علاقه خود است. لذا جامعه لبنان فاقد همبستگی یا جامعه ملی یعنی فاقد هویت ملی واحد است. هسته اصلی بی ثباتی لبنان ناشی از فرقه گرایی است که بر این کشور حاکم است. در سیستم سیاسی لبنان، پست های دولتی در حکومت، خدمات عمومی، ارتش و قوه قضائیه بر اساس وابستگی های طایفه ای و مذهبی و نه بر اساس مزیت و شایستگی لازم تقسیم شده است.^۲

لازم به ذکر است که از زمان جنگ اول جهانی دیدگاه ها و جریان های فکری متعددی در لبنان به وجود آمد. اما تنها جریانی که توانست لبنانی ها را بر اندیشه دولت مستقل گرد آورد، جریانی بود که به استقلال از غرب و اعتراف به گرایش عربی فرامی خواند و به "المیثاقیه" یا "سیاست سنتی لبنان" معروف بود. مهم ترین صاحبان و طرفداران این جریان، اعضای فراکسیون قانون اساسی بودند که "بشاره الخوری" نخستین رییس جمهوری لبنان نماینده و سخنگوی اصلی آن به شمار می رفت.^۳

^۱ حمید احمدی، دموکراسی انجمنی، ص ۳۴ تا ۴۰

^۲ همان، ص ۸

^۳ حسن سلامی، مصاحبه با «نیکلا زیاده»، روزنامه ابتکار، شماره ۶۹۹، ۸۵/۵/۷

در مجموع می توان گفت که مهم ترین ویژگی لبنان، باز بودن فضای جامعه آن در برابر سایر فرهنگ ها و ادیان است. اما این مساله به جای آن که منبع خیر در زمینه فکر، ادب و دانش در میان همسایگان این کشور باشد، به دلیل تفسیر نادرست از آن، به دشمنی برخی از آنان مانند اسراییل با فرهنگ و جامعه لبنان تبدیل شده است. این نکته مورد اشاره و تاکید شماری از مورخان لبنانی و فلسطینی است. برای نمونه "نیکلا زیاده" تاریخدان فلسطینی ساکن بیروت معتقد است که تنوع طایفه ای، دینی و فرهنگی لبنان به جای این که مورد بهره برداری مثبت برای خیر لبنان و همسایگان باشد، دشمن قلمداد شده است.^۱ به باور این مورخ فلسطینی، برخی کشورهای منطقه ای و نیز جهانی از درک واقعی ساختار انسانی و طایفه ای لبنان ناتوان هستند و نمی دانند که موضع یک مسیحی در لبنان درباره مسیحیت با موضع آن در اردن، فلسطین، سوریه، عراق و مصر متفاوت و موضع یک مسلمان در لبنان درباره اسلام با موضع آن در کشورهای یاد شده مختلف است. زیاده درباره موقعیت جغرافیایی لبنان معتقد است: سرزمین شام، حلقه ارتباط دریای مدیترانه در غرب و وادی الرافدین (عراق) و خلیج فارس در شرق است و لبنان، نگین این حلقه به شمار می رود. هر گاه، هر یک از بخش های شمال، شرق یا جنوب بلاد شام هدف حمله و اشغال دیگران و بیگانگان قرار گرفته است، لبنان، بیشترین ضرر را از این حمله متحمل شده است.^۲

علاوه بر مباحثی که گفته شد به این نکته مهم نیز باید اشاره کرد که، سلطه بر لبنان، همواره بخش اساسی از برنامه های سلطه جویانه دولت ها و رژیم های مختلف در منطقه خاورمیانه بوده است. به عبارت دیگر قوت و ضعف برخی جریان های فکری، دینی و سیاسی در لبنان به میزان پشتیبانی خارجی آنان بستگی دارد و هیچ جریانی نمی تواند موفق باشد اگر پشتیبان خارجی نداشته باشد.

با توجه به مسائلی که گفته شد به راحتی می توان به این مسئله پی برد که چرا لبنان هنوز یک مسئله در سطح جهان و منطقه است و در آینده هم خواهد بود. فرقه گرایی و طایفه گرایی، ویژگی لبنان بوده و هست. تا زمانیکه این طوایف و فرقه های گوناگون نتوانند با هم کنار بیایند و عامل دخالت خارجی نیز وجود داشته باشد، بحران در لبنان همیشگی است.

پیشینه تحقیق

اکثر آثاری که در مورد حزب ا... منتشر گردیده است، بعد از اواخر دهه ی هشتاد میلادی به رشته تحریر درآمده اند. چرا که این حزب تا سال ۱۹۸۵ میلادی به صورت کاملاً مخفی عمل می نمود و اعلام موجودیت نکرده بود. همچنین حزب ا... پس از اعلام موجودیت خود، تا پایان دهه ی هشتاد به صورت نیمه مخفی فعالیت

^۱ همان

^۲ همان

می کرد و اطلاعات زیادی در خصوص فعالیت های خود منتشر نمی نمود. اما با ظهور این حزب به عنوان یک حزب سیاسی علنی در دهه ی نود و اتخاذ سیاست "درهای باز" از سوی رهبران آن، مطالعه و پژوهش در خصوص جوانب مختلف حزب ... برای محققین و پژوهشگران آسان تر گردید.

با این حال متأسفانه نوشته های بسیار کمی در خصوص حزب ... به زبان فارسی منشر شده است. اکثر آثاری که در مورد حزب ... لبنان وجود دارد، به زبان های انگلیسی، عبری، فرانسه و عربی می باشد. همچنین در میان کشورها، دولت های آمریکا و اسرائیل اهتمام زیادی در خصوص شناخت جنبه های مختلف حزب ... ورزیده اند.^۱

نوشته های منتشر شده دربارهٔ حزب ... را می توان به دو گروه اصلی تقسیم کرد: کتب و مقالاتی که حزب ... خود دربارهٔ خود منتشر کرده است و دیگری آثاری که مراکز دیگر درباره ی حزب ... منتشر کرده اند.

در خصوص انتشارات رسمی حزب ...، یعنی آثاری که خود اقدام به نشر آن کرده است باید گفت که جنبش حزب ... لبنان از سال ۱۹۸۵ تا کنون، سه رساله و کتاب مهم که بازگو کننده ی تاریخچه و مواضع این حزب می باشد، منتشر کرده است. برای اولین بار در فوریه ی سال ۱۹۸۵ میلادی، حزب ... با انتشار کتابچه ای تحت عنوان «نامه ی سرگشاده حزب ... به مستضعفان جهان»، اعلام موجودیت نمود. این کتابچه حاوی مهمترین مواضع و دیدگاه های حزب ... در دهه ی هشتاد میلادی می باشد و در واقع «اساسنامه ی سیاسی» حزب به شمار می آمد و هنوز هم یکی از منابع معتبر و دست اول در مورد حزب محسوب می گردد. در سال ۱۹۸۹ میلادی، هنگامی که پیمان طائف به امضای افراد شرکت کننده در کنفرانس طائف رسید و مفاد این پیمان در خصوص پایان دادن به جنگ داخلی لبنان و اصلاحات در نظام سیاسی این کشور به اطلاع عموم رسانده شد، دفتر سیاسی حزب با انتشار کتابی به نام «وثیقه الطائف»، به تحلیل محتوای پیمان طائف و ارائه ی دیدگاه های حزب ... در خصوص مفاد این پیمان پرداخت. در واقع حزب ... در این کتاب به صورت عمیق به تجزیه و تحلیل پیمان طائف پرداخته است.^۲ در سال ۱۹۹۴ نیز، «کمیتة ی روابط خارجی حزب ...» با انتشار کتابچه ای تحت عنوان «حزب ... : النشأة و الرویا» به تاریخچه و دیدگاه های حزب پرداخته است. این اثر که بعد از پذیرش نظام سیاسی لبنان از طرف حزب ... و ورود این حزب به پارلمان لبنان به چاپ رسیده است، حاوی دیدگاه های جدید حزب و تعدیل هایی است که رهبران حزب در مواضع قبلی خود نموده اند.^۳

همچنین حزب ... در خصوص ثبت وقایع و رویدادهای جنگی و عملیات های مقاومت اسلامی علیه ارتش اسرائیل در جنوب لبنان، از سال ۱۹۹۳ شروع به چاپ سالیانه ی کتابی تحت عنوان «صفحات عزّی فی کتاب الامه» نمود. این کتاب در پایان هر سال میلادی به چاپ می رسد و شرح مفصلی از کلیه ی عملیات های نظامی انجام شده در آن سال را با ذکر آمار، عکس و تصویر به خوانندگان عرضه می دارد.

^۱ مسعود اسد اللهی، جنبش حزب ... لبنان : گذشته و حال، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۲، ص ۲۰ و ۲۱

^۲ المکتب السیاسی لحزب ...، وثیقه الطائف : درسه فی المضمون، بیروت، لجنه التحلیل و الدراسات، ۱۹۸۹

^۳ العلاقات الخارجیه لحزب ...، حزب ... : النشأة و الرویا، بی جا، بی نا، بی تا

علاوه بر این موارد، حزب ... از سال ۱۹۸۴ با انتشار هفته نامه ی «العهد»، اقدام به نشر دیدگاه های رسمی خود در مسائل مختلف نموده است. تحلیل محتوایی این هفته نامه ، کمک بسیار خوبی برای پژوهشگران در زمینه تحول مواضع و عملکردهای حزب می باشد. دفتر حزب ... در تهران نیز، از سال ۱۳۷۶ با انتشار یک بولتن خبری به زبان فارسی تحت عنوان «ندای مقاومت» سعی در اطلاع رسانی در خصوص حزب ... و مقاومت اسلامی داشته است.

در کنار آثار رسمی حزب، تاکنون سه کتاب مهم نیز به قلم «حسن فضل ...» (از هواداران حزب ...) منتشر گردیده است. کتاب اول تحت عنوان «الخيار الآخر» (گزینه ای دیگر) ، که در سال ۱۹۹۴ انتشار یافت، به تاریخچه و اهم مواضع حزب ... پرداخته است^۱، کتاب دوم با عنوان «حرب الارادات» (نبرد اراده ها) در سال ۱۹۹۷ منتشر گشته است و کتاب سوم با نام «سقوط الوهم» (سقوط یک توهم) در سال ۲۰۰۰ به چاپ رسید. این کتاب به تاریخچه و پیروزی مقاومت اسلامی اختصاص یافته است.

در خصوص آثاری که از نویسندگان عرب در خصوص حزب ... انتشار یافته است، باید متذکر شویم که این آثار بسیار محدود می باشند. اما یکی از جنجالی ترین کتاب هایی که تا به امروز در مورد حزب ... به چاپ رسیده و انعکاس وسیعی در جامعه لبنان داشته است و به زبان عربی می باشد «دوله حزب ... لبنان : مجتمعاً اسلامياً» می باشد که در سال ۱۹۹۶ و از سوی وضاح شراره، نویسنده ی معروف لبنانی منتشر شده است.^۲

از طرفی عملکرد حزب ... در دهه ی هشتاد و ضرباتی که این حزب به منافع غرب و اسرائیل وارد آورده است، باعث شد تا دستگاه های امنیتی و نظامی، به ویژه در آمریکا و اسرائیل، اهتمام زیادی نسبت به شناخت حزب ... مبذول دارند. آثاری که این گونه سازمان ها در مورد حزب ... به صورت مقاله منتشر کرده اند، در شبکه ی اینترنت قابل دسترسی و مطالعه می باشد. در میان ارگان های نظامی و امنیتی آمریکا ، «مؤسسه مطالعات استراتژیک دانشکده ی جنگ ارتش آمریکا»، توجه زیادی نسبت به حزب ... داشته و دارد. در میان مؤسسه های اسرائیلی نیز ، «مؤسسه مطالعات استراتژیک بگین - سادات» که به مطالعه ی امنیتی - سیاسی می پردازد و همچنین «مؤسسه سیاست بین الملل برای مقابله با تروریسم» نیز، به مطالعه ی حزب ... توجه زیادی نشان داده اند.

در خصوص آثار دانشگاهی و علمی در درباره ی حزب ... نیز باید گفت که دانشگاه ها، مؤسسه های تحقیقاتی و نشریات پژوهشی که در زمینه ی روابط بین الملل ، امور خاورمیانه و اسلام گرایی فعالیت می کنند، توجه خاصی نسبت به حزب ... داشته اند. اساتید و پژوهشگران چنین نهادهایی ، آثار متعددی به صورت کتاب و مقاله در مورد حزب ... منتشر ساخته اند و امور حزب را با توجه ویژه ای دنبال می کنند. یکی از مهمترین این کتابها ، کتاب «حزب ... در لبنان»، نوشته دکتر ماگنوس رانستروپ استاد دانشگاه سانت آندوز اسکاتلند در

^۱ فضل ... حسن، الخيار الآخر، بیروت، دارالهادی، ۱۹۹۴

^۲ شراره وضاح، دولة حزب ... : لبنان، مجتمعاً اسلامياً، بیروت، دارالنهار ، ۱۹۹۸

رشته ی روابط بین الملل و عضو مرکز مطالعات تروریسم و خشونت بین الملل می باشد که در سال ۱۹۹۷ به چاپ رسیده است.

در کل می توان گفت که اکثر دانشگاه های معتبر دنیا، مانند دانشگاه بوستون، میشیگان و شیکاگو، اهتمام زیادی به تحقیق و پژوهش در این موضوع نشان داده اند.

در خصوص آثار ایرانی نیز می توان گفت که اولین کتابی که در خصوص حزب ا... لبنان به زبان فارسی منتشر شده است، کتاب «شیعیان: مبارزان راه خدا» نوشته ی رابین رایت، خبرنگار لوس آنجلس تایمز می باشد که توسط آقای «علی اندیشه» به فارسی ترجمه گشته است. این کتاب که در اواسط دهه هشتاد به چاپ رسیده است، مشاهدات این خبرنگار در خصوص وقایع لبنان در نیمه ی اول دهه هشتاد را در بر داشته است. البته باید عنوان داشت که کتاب مذکور، بیشتر جنبه ی ژورنالیستی دارد؛ هرچند که به تجزیه و تحلیل وقایع نیز پرداخته است.^۱ مسعود اسداللهی نیز تألیفات و ترجمه های زیادی در این خصوص داشته است که بارز ترین آنها کتاب «از مقاومت تا پیروزی»^۲ و «جنبش حزب ا... لبنان: گذشته و حال»^۳ می باشند، که به گفته ی خود مؤلف، از مقاومت تا پیروزی به عنوان جلد اول جنبش حزب ا...: گذشته و حال، می باشد. هر دو کتاب در خصوص تاریخچه و چگونگی شکل گیری حزب ا... و روندی که این حزب از آغاز تا کنون طی کرده است، نگاشته شده اند. البته کتاب «از مقاومت تا پیروزی» بیشتر به چگونگی شکل گیری این حزب و تاریخ آن می پردازد و «جنبش حزب ا... لبنان: گذشته و حال» به چرایی این شکل گیری. در کتاب دوم نویسنده این جنبش را در چارچوب نظام عقیدتی اسلام بررسی می کند و بعد به تبیین این موضوع می پردازد که چرا حزب ا... در دهه ی اول عمر خود تمایلات رادیکال داشته و بعد از آن تمایلات معتدل تری پیدا کرده است.

کتاب از مقاومت تا پیروزی چاپ مؤسسه اندیشه سازان نور می باشد. این مؤسسه در تهران به تحقیق و پژوهش در خصوص حزب ا... لبنان به طور خاص مشغول می باشد و کتب و مقالات بسیاری در این خصوص چاپ کرده است. از دیگر کتاب های این مؤسسه «دین و سیاست در حزب ا... لبنان»^۴ نوشته سعد نقیب می باشد، که به طور خاص در خصوص دین و سیاست در درون این حزب به مطالعه پرداخته است.

از جمله مقالاتی که در خصوص حزب ا... منتشر شده است نیز می توان دو مورد را به عنوان نمونه نام برد. اولی مقاله ی «حزب ا... لبنان و هم گرایی اسلامی» نوشته امان ا... شفایی می باشد. این مقاله در مجله اندیشه تقریب، سال پنجم، شماره نوزدهم چاپ شده است. مضمون این مقاله در خصوص پروسه ی هم گرایی اسلامی و تأسیس حزب ا... به عنوان نقطه عطف آن است. نویسنده این جنبش شیعی را در قالب گفتمان کلان شیعه و در

^۱ رابین رایت، شیعیان مبارزان راه خدا، نشر قومس، تهران، ۱۳۷۲

^۲ مسعود اسداللهی، از مقاومت تا پیروزی، مؤسسه اندیشه سازان نور، تهران، ۱۳۷۹

^۳ مسعود اسداللهی، جنبش حزب ا... لبنان: گذشته و حال

^۴ سعد نقیب، دین و سیاست در حزب ا... لبنان، مؤسسه اندیشه سازان نور

چارچوب نظری جامعه شناسی «اقدام جمعی» تحلیل نموده است. از نظر نویسنده این مقاله حزب ... توانسته است روحیه ی همبستگی میان مسلمانان را تقویت نموده و مواضع دولت های اسلامی را به هم نزدیک کند.^۱

مقاله دوم نیز «جنبش حزب ... لبنان و تحولات خاورمیانه» نوشته حسن عفت پناه نام دارد. این مقاله در فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی، شماره ۴۶، بهار ۸۶ به چاپ رسیده است. آنچه در این مقاله مدنظر نویسنده است، بررسی ماهیت جنبش حزب ...، زمینه ها و دلایل شکل گیری، اهداف، عملکردها و تحلیل نقش این جنبش در تحولات کنونی خاورمیانه می باشد. در واقع نگاه نویسنده به این جنبش یک نگاه فرایندی است و موقعیت فعلی آن را با توجه به پیشینه ی چندین ساله ی آن، در سه سطح داخلی، منطقه ای و بین المللی ارزیابی می کند.^۲

در اغلب مقالات و کتاب های چاپ شده در خصوص حزب ... یا به تاریخچه این حزب و چگونگی شکل گیری آن پرداخته شده است و یا به چگونگی عملکرد این حزب در لبنان و منطقه و مسائلی از این دست. آنچه مدنظر این تحقیق می باشد، چرایی شکل گیری حزب ... و از آن مهم تر چرایی پایایی و دوام آن می باشد. بالاخره مشخص است که این حزب تحت شرایط خاص تاریخی شکل گرفته و رشد کرده است. ولی مسئله اصلی که دغدغه این تحقیق می باشد این است که اساساً چرا این حزب شکل گرفت، روز به روز رشد کرد و به درجه ای رسید که در تحلیل مسائل لبنان به هیچ عنوان نمی توان نقش آن را نادیده گرفت. چه مسئله یا مسائلی سبب دوام و قدرت گرفتن این حزب در سالیان دراز شد. در واقع کار اصلی این تحقیق این است که با کمک منابعی که ذکر شد و نیز باقی منابعی که در این خصوص در دسترس می باشد، به یک جواب قانع کننده در خصوص چرایی شکل گیری حزب ... و دوام آن دست پیدا کند.

روش تحقیق

از میان انواع تحقیقی که در تحقیقات علوم انسانی مرسوم است، تحقیق تبیینی، آن هم از نوع علی مدنظر نویسنده است. این نوع تحقیق که به آن تحقیق علمی نیز گفته می شود، در صدد پیدا کردن روابط علت و معلولی بین متغیرهای مختلف است. البته ناگفته نماند که در علوم سیاسی یا به طور کلی در علوم اجتماعی، بررسی روابط علی به گونه ای قطعی مطرح نیست - یعنی در علوم اجتماعی به طور مسامحه از روابط علت و معلولی سخن به میان می آید - زیرا در مورد پدیده های اجتماعی و سیاسی نمی توان به رابطه علی دست یافت بلکه این نوع روابط همواره با درصدی از احتمال بیان می شود. این امر از آنجا ناشی می شود که پدیده های سیاسی و اجتماعی معمولاً تحت تأثیر عوامل و متغیرهای زیادی قرار دارند که شناسایی همه آن ها از عهده یک محقق علوم اجتماعی خارج است. به عبارت دیگر، گفته می شود که " اصل چند متغیری " بر پدیده های اجتماعی حاکم است. تعریفی که از تحقیق ارائه شد در واقع تنها برانزده تحقیق تبیینی

^۱ شفايي امان ...، حزب ... لبنان و هم گرايي اسلامي، اندیشه تقرب، سال پنجم، شماره ۱۹

^۲ عفت پناه حسن، جنبش حزب ... لبنان و تحولات خاورمیانه، فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی، شماره ۴۶، بهار ۱۳۸۶

است، زیرا تنها در این نوع از تحقیق است که مراحل کلی سه گانه سؤال، فرضیه و آزمون وجود دارد. بنابراین، هدف اصلی یک پژوهشگر علوم سیاسی باید کسب توانایی برای انجام یک تحقیق از نوع تبیینی آن باشد. تحقیق تبیینی نیز خود چندین نوع دارد:

۱- فقط نفس تأثیرگذاری را بررسی می کند.

۲- تحقیق همبستگی: در همبستگی مهم این است که چه نوع رابطه ای بین متغیر مستقل و وابسته برقرار است. آیا افزایش یکی باعث کاهش دیگری و بالعکس می شود یا نه؟

۳- تحقیق علی: در اینجا ما فقط به دنبال علت یک پدیده هستیم. البته نه هر علتی، بلکه فقط علت اصلی را بررسی می کنیم، که اگر آن را حذف کنیم دیگر معلول آن وجود ندارد. در این نوع از تحقیق دیگر ما نباید فقط علت خود را توضیح دهیم، بلکه باید ثابت کنیم که چرا این علت را نسبت به بقیه اصلی می دانیم. و بعد هم شواهدی بیاوریم که چرا بقیه علت ها درست نیست.

همانطور که گفته شد، هدف ما تحقیق تبیینی آن هم از نوع علی می باشد. چرا که این تحقیق نه یک تحقیق صرفاً تاریخی می باشد، که فقط درصدد توضیح دادن چگونگی شکل گیری حزب... باشد. و نه یک تحقیق اکتشافی است، چون این نوع تحقیق بیشتر مختص علوم تجربی است. از طرفی خواهان توصیف پدیده نیز نیستیم. یعنی مقصود این نیست که شکل گیری حزب... را فقط توضیح داده و توصیف کنیم. بلکه این تحقیق یک تحقیق تبیینی می باشد. یعنی مقصود اصلی این تحقیق این است که حزب... لبنان علاوه بر این که چگونه شکل گرفته است، اصلاً چرا شکل گرفته؟ به عبارت دیگر چه عامل یا عواملی باعث شکل گیری و بعد هم دوام آن شده است. از میان این علت ها، کدام علت اصلی تر می باشد و ما می توانیم آن را علت اصلی شکل گیری حزب... بدانیم. البته همانطور که گفته شد در مورد پدیده های علوم اجتماعی نمی توانیم درباره ی یک علت به قطعیت سخن بگوئیم. به عبارت دیگر ممکن است ما فقط به یک علت نرسیم، بلکه علت های گوناگونی را پیدا کنیم، و بعد هم آن علت ها هیچ کدام قطعیت کامل را نداشته باشند. یعنی در مورد حزب... لبنان، شاید نتوان فقط یک علت را پیدا کرد و بعد به طور صد در صد نیز گفت که این علت اصلی پیدایش حزب... می باشد، بلکه ممکن است در طول تحقیق خود به علت های گوناگونی برسیم. اما تمامی سعی نویسنده بر آن است تا نزدیک ترین و واقعی ترین علت را در خصوص شکل گیری و پایداری حزب...، پیدا کرده و توضیح دهد.

✓ **پرسش تحقیق:** چه عواملی سبب شکل‌گیری و تداوم حرکت حزب ا... لبنان، در طول ۲۵ سال گذشته شده است؟

✓ **فرضیه تحقیق:** هویت خواهی شیعه و رشد گروه‌های مبارز و انقلابی در داخل لبنان به عنوان عامل داخلی، سیاست کشورهای منطقه‌ای همچون ایران و سوریه به عنوان عامل منطقه‌ای و از بین رفتن نظام دو قطبی و اهمیت پیدا کردن بازیگران منطقه‌ای به عنوان عامل سیستمی، باعث شکل‌گیری و تداوم حرکت حزب ا... لبنان شده است.

✓ متغیرهای مستقل:

- هویت خواهی شیعه،
 - رشد گروه‌های مبارز و انقلابی،
 - سیاست کشورهای منطقه‌ای،
 - از بین رفتن نظام دو قطبی.
- ✓ **متغیر وابسته:** شکل‌گیری و تداوم حرکت حزب ا... لبنان

✓ تعریف عملیاتی متغیرها

۱- عوامل داخلی (هویت خواهی شیعه و رشد گروه‌های مبارز و انقلابی)

- سیاسی شدن شیعیان لبنان
- اوج گرفتن جنگ داخلی و پایان آن
- امضای پیمان طائف
- تحول در ساختار داخلی حزب ا...

۲- عوامل منطقه‌ای (سیاست کشورهای منطقه‌ای)

- پیروزی انقلاب ایران
- احیای مذاکرات صلح اعراب و اسرائیل
- حمله اسرائیل به لبنان و خروج آن از این کشور
- مداخلات سوریه

۳- عوامل ساختاری (از بین رفتن نظام دو قطبی)

- اوج گرفتن جنگ سرد
- فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد
- شکل‌گیری هماهنگی بین قدرت‌ها در مورد خاورمیانه
- بهبود روابط منطقه‌ای و بین‌المللی حزب ا...